רופאים לזכויות אדם
PHYSICIANS FOR HUMAN RIGHTS
ישראל Israel

המוקד לפליטים ולמהגרים ע"ר

לנהל את הייאוש

דו"ח מעקב:

מבקשי המקלט במתקן חולות

אפריל – ספטמבר 2014

ספטמבר 2014

דו"ח מעקב:
מבקשי המקלט במתקן חולות

אפריל - ספטמבר 2014

רופאים לזכויות אדם PHYSICIANS FOR HUMAN RIGHTS ישראל Israel
המוקד לפליטים ולמהגרים ע"ר

מחקר וכתיבה: מאיה קובליוב-ליוי , סיגל רוזן ואלישבע מליקובסקי

צילום השער: Malin Fezehai

עריכה: מאיה קובליוב-ליוי

על המוקד לפליטים ולמהגרים:

המוקד לפליטים ולמהגרים היא עמותה א-מפלגתית וללא מטרת רווח אשר שמה לה למטרה להגן ולקדם את זכויות האדם של מהגרי עבודה ופליטים ולמנוע סחר בבני אדם בישראל. אנו מחויבים למיגור הניצול של מהגרים, להבטחת יחס מכבד והוגן כלפיהם ולגיבוש מדיניות ממשלתית שתבטיח זאת. אנו מבקשים לשמש שופר לאלו אשר קולם לא נשמע במרחב הציבורי ולבנות חברה ישראלית צודקת, שיוונית ודמוקרטית. העמותה פועלת באמצעות מתן מידע, ייעוץ וייצוג משפטי למהגרים; חינוך והסברה לציבור הישראלי; וכן חקיקה וקידום מדיניות ציבורית.

רחוב נחלת בנימין 75, תל אביב-יפו, 65154

דואר אלקטרוני: info@hotline.org.il

טלפון: 03-5602530

אתר: www.hotline.org.il

על רופאים לזכויות אדם - ישראל

ארגון רופאים לזכויות אדם פועל למען מימוש זכויות אדם בכלל והזכות לבריאות בפרט, בישראל ובשטחים הכבושים. פעילי הארגון מגיעים טיפול רפואי בהתנדבות במסגרת המרפאה הניידת בגדה המערבית וברצועת עזה ובמרפאה הפתוחה ביפו.

צוות הארגון פעיל באמצעים ציבוריים, תקשורתיים ומשפטיים, למען שיוני מדיניות ולמען קידום חברה המבוססת על ערכים של זכויות אדם, סולידריות, צדק חברתי, שוויון ועזרה הדדית בקרב כלל האוכלוסיות הנמצאות תחת שליטת של מדינת ישראל - פלסטינים בשטחים הכבושים, אסירים ועצורים בבתי הכלא בישראל, פליטים וחסרי מעמד ותושבי ישראל.

רח' דרור 9, יפו-תל אביב, מיקוד 6813509

דואר אלקטרוני: info@hotline.org

טלפון:03-6873710

Published with the generous support of the Heinrich Boll Stiftung Israel

ראשי פרקים

1. מבוא	7
2. סקירת המצב במתקן חולות	9
3. מחאת מבקשי המקלט בחולות	18
4. שירותי הבריאות הניתנים במתקן חולות	22
5. השפעות נפשיות של כליאה על עצורים	26
6. השפעת הכליאה על מצבם הנפשי של המוחזקים בחולות	28
7. סיכום והמלצות	31

צילום: Malin Fezehai

.1

מבוא

חקיקתו המהירה של התיקון הרביעי לחוק למניעת הסתננות בדצמבר 2013 הובילה לפתיחתו של מתקן "חולות", מתקן מוקף גדר גבוהה ומנוהל על ידי שב"ס, אך אינו מוגדר ככלא משום שהמוחזקים בו חופשיים לצאת את שעריו בין שלוש התייצבויות יומיות לחתימה. הקמת חולות היוותה נקודת מפנה בחייהם של מבקשי המקלט בישראל. אלפי גברים קיבלו זימונים להתייצב במתקן, בין אם עמדו בקריטריונים שקבע משרד הפנים ובין אם לא.

ב-12 ביוני 2014, התפרסם בתקשורת שהרשויות שוקלות להפוך אגפים מסוימים בכלא סהרונים, הכלא הסמוך לחולות אשר בו כלואים מבקשי מקלט, לאגפים "פתוחים", בדומה לחולות, על מנת שיהיה מספיק מקום לכל מבקשי המקלט שזומנו להתייצב במתקן מתוך ישראל[1]. על-פי הקריטריונים הנוכחיים, כל מבקשי המקלט האריתראים שהגיעו לישראל עד סוף מאי 2009 (כ-19% מהקהילה האריתראית בישראל) וכל מבקשי המקלט הסודאנים שהגיעו עד סוף מאי 2011 (כ-56% מהקהילה הסודאנית בישראל) אמורים להיכלא בחולות. לצד זאת, עדיין לא נכלאים בחולות קטינים, נשים, ומבקשי מקלט שמצליחים להוכיח שהנם אבות לילדים בישראל או נשואים בישראל. על פי נתוני משרד הפנים, כמעט שניים עשר אלף איש עומדים בקריטריונים אלו, כלומר - פי 3.5 ממספר המיטות בחולות.

דו"ח זה הנו דו"ח המשך ל"מכלא לכלא", דו"ח שפרסם המוקד לפליטים ולמהגרים (להלן "המוקד") ב-30 במרץ 2014 וכחלק ממעקב מתמשך שעורך המוקד באופן קבוע. זהו דו"ח המעקב השני הבוחן את המצב במתקן חולות ואת השפעתו על קהילת מבקשי המקלט בארץ. דו"ח זה נכתב בשיתוף עם ארגון רופאים לזכויות אדם (להלן "רל"א") ועוסק גם בזכותם של המוחזקים במתקן לבריאות ובמימושה בפועל. בחמשת החודשים שחלפו מאז פרסום הדו"ח הראשון המשיכו עובדות ומתנדבות המוקד ורל"א לבקר במתקן, לשוחח עם אנשי הצוות והשוהים ולתעד את המתרחש.

1 ירושלמי, תמר, "נגמר המקום בחולות? שוקלים להעביר את הזרים לכלא סהרונים", גלי צה"ל, 12 ביוני, 2014: http://glz.co.il/1064-44203-he/Galatz.aspx

צילום: Malin Fezehai

.2

סקירת המצב במתקן חולות

הדו"ח "מכלא לכלא", התמקד באנשים שנקראו להתייצב בחולות וכן בתנאי החיים במתקן מרגע הקמתו ועד סוף מרץ 2014. במהלך חמשת החודשים שחלפו, ניתן לציין שיפור ניכר בתנאים הפיזיים שבמתקן: החל מפתיחת כיתות הלימוד, שיפור בתחום המזון, מתן חופשות לחלק מהמבקשים וקיצור התורים למרפאה וכן בכניסה וביציאה מהמתקן. חלק מהשיפור ניתן לייחס לעובדה שבסוף חודש יוני, קרוב למחצית ממוחזקי חולות יצאו בצעדת מחאה לכיוון מצרים (צעדה עליה נדווח בהמשך הדו"ח) וכתוצאה מכך, 756 מתוכם הועברו לכלא סהרונים. אין ספק שצמצום מספר המוחזקים במחצית, שיפר את מצב הצפיפות הקשה בחדרי המתקן וכן את זמן ההמתנה בתורים השונים. עם זאת, חלוף הזמן ללא כל שינוי במצב וכן הטיסות השבועיות לאפריקה בהן מגורשים מבקשי מקלט, הביאו להחרפת תחושת הייאוש ולריבוי הנרשמים ל"עזיבה מרצון" לסודאן, לאריתריאה, לאוגנדה ולרואנדה.

על פי נתוני רשות ההגירה, בסוף אוגוסט 2014, מתאים המתקן לשיכונם של 3,360 מוחזקים אך שוהים בו רק 1,658, מהם 288 הנם מאריתריאה ו-1,370 הנם מסודאן. על אף שניתן לזמן על פי הקריטריונים הנוכחיים קרוב ל-12,000 איש, עד סוף אוגוסט זימנה רשות ההגירה 6,942 מבקשי מקלט לחולות וב-1,450 מקרים החליט ממונה ביקורת הגבולות לבטל את הזימון. להערכתנו, זימונים בוטלו לאחר פניות ארגוני זכויות האדם או עורכי דין פרטיים והוכחה שמקבל הזימון הנו אב לילדים בישראל, נשוי בישראל או שקיימים טעמים מיוחדים שמונעים את שילוחו לחולות. מתוך אותם מבקשי מקלט שהיו אמורים להתייצב בחולות עד סוף אוגוסט 2014, בחרו שלא להתייצב 1,029 מבקשי מקלט (614 מאריתריאה ו-415 מסודאן). מבין אלו שהתייצבו במתקן במועד, 409 בחרו לנטוש את המתקן (224 מאריתריאה ו - 185 מסודאן)[2].

חופש תנועה

כיום פעילים במתקן שישה אגפים בשני פלחים. בניגוד למצב בתחילת השנה, בו יכלו המוחזקים לבחור בחופשיות את האגף וחדר המגורים בו ישהו, כעת צומצמו זכויותיהם והם נדרשים למלא טפסים ולקבל אישור בטרם ניתנת להם האפשרות לעבור חדר.

הגבלה נוספת של חופש התנועה של המוחזקים, שמצמצמת גם את צעדיהם של המבקרים מטעם ארגוני זכויות האדם, היא התקנתם של מעברי קרוסלה בין האגפים. עד חודש יוני 2014, בו החלה המחאה (עליה יורחב בהמשך) היו המעברים בין האגפים חופשיים ולא מפוקחים. בתחילת חודש יוני הותקנו המעברים, שנפתחים רק בעזרת טביעת אצבע והנחת כרטיס שוהה של אחד המוחזקים. במידה ואדם שאינו מוחזק במתקן מעוניין להיכנס או לצאת, עליו לקרוא לשומר שיפתח עבורו את השער. המוקד לא הצליח לקבל הסבר להתקנת המעברים, ולא ידוע האם והיכן נאגר המידע בדבר תנועתם של מבקשי המקלט. בעת תקלות במערכת, מתעכבים מוחזקים ביציאה ובכניסה לאגף בו הם מתגוררים. גם עמדות הכניסה והיציאה מן המתקן צוידו בשערים

2 הנתונים נמסרו על ידי ראש תחום תאום ובקרה במנהל אכיפה וזרים ללשכה המשפטית של רשות ההגירה ביום 31.8.2014 במכתב שכותרתו "נתונים עדכניים ביחס למרכז השהייה חולות".

ביומטריים.

לצד ההגבלה שיוצרים מעברי הקרוסלה, כרטיסי השוהה והמעברים הביומטרים מזרזים את המעבר אל המתקן והחוצה ממנו ומונעים תורים ארוכים וממושכים. מאז התקנת המעברים הביומטריים ניכר כי הכלואים אינם נאלצים עוד לעמוד בתורים ארוכים ביציאה ובכניסה למתקן, הקלה המאריכה את פרק הזמן אותו הם יכולים לבלות מחוץ לכותלי חולות.

מוחזק מעביר כרטיס בכניסה לאגף. צילום: סיגל רוזן

קושי נוסף עמו נאלצו להתמודד מבקשי המקלט, היה היעדר נגישות למיגון בתחילת הלחימה הממושכת בעזה וירי הטילים אל עבר יישובי ישראל. בכל אגף במתקן ישנו חלל המשמש כמרחב מוגן, אך בתחילת המלחמה החללים נותרו נעולים, גם בזמן האזעקות. לאחר פניית המוקד למשרד הפנים, הקפידו הסוהרים על פתיחת המיגונית בכל אזעקה, וציינו שרבים ממבקשי המקלט אינם מגיעים למיגונית, גם לאחר פתיחתה.

"האמת, כשיש אזעקות אנחנו לא זזים מהמקום. יאללה שייפול עלינו טיל ונגמור כבר עם החיים שלנו בחולות, שגם ככה לא שווים כלום."

(מובארק, מבקש מקלט מדארפור, סודאן)

בחודש אוגוסט חל שינוי לטובה במדיניות מתן החופשות למוחזקים. רבים מאלו שנשלחו לחודש כליאה בסהרונים לאחר המחאה בניצנה, עליה יפורט בהמשך, וכן חלק ממבקשי המקלט הסודאנים שסיימו את צום הרמדאן, שוחררו ל-48 שעות. אמנם עדיין סורבו בקשות רבות ליציאה לחופשה, אך רבות אחרות אושרו. בחינת תלונותיהם של מוחזקי חולות בנושא מעלה שחל שיפור במתן החופשות בחודשיים האחרונים.

עידוד לחזרה מרצון

שינוי נוסף שחל בחלוף החודשים הוא היקף פעילותם של עובדי משרד הפנים ורשות האוכלוסין וההגירה. בעוד בבתי הכלא הופעל נוהל "עזיבה מרצון", הרי שבחולות, אין צורך בנוהל, שכן המבקשים לחזור אינם מוגדרים כעצורים. כמו בבתי הכלא האחרים, גם בחולות נערכת פעילות אינטנסיבית לשכנועם של מבקשי המקלט לשוב למדינתם או למדינה אחרת באפריקה. בתחילת יולי 2014 עלתה לכותרות בקשתה של רשות האוכלוסין להעלות את תקציב תוכנית "עידוד עזיבה מרצון" במאה מיליון שקלים, לאחר שאושר תקציב של 440 מיליון ש"ח[3]. בחודשיו הראשונים של מתקן "חולות" התקבלו דיווחים מפי המוחזקים במתקן כי אנשי שב"ס ומשרד הפנים האחראים על המתקן הציעו בכל הזדמנות למוחזקים בו לעזוב את ישראל. לדוגמא, מוחזקים שביקשו חופש נענו בהתניית חופשתם בעזיבתם את הארץ.

> "האנשים פה מההגירה כל הזמן אומרים לנו, 'מה תעשה עם עצמך כל החיים במדבר, תחתום כבר ותחזור למדינה שלך'. כל הזמן אומרים לנו 'תחתום תחתום'. אבל אני לא יכול לחזור לסודאן. אני מפחד על המשפחה שלי. אני אשאר בכלא כמה שצריך. גם עכשיו הורגים שם אנשים מדרפור. דקה אחת שם, ויהרגו גם אותי".
>
> (אנואר, מבקש מקלט מסודן)

בחודש יולי 2014 החלו מוחזקים לדווח אודות נציגים דוברי שפות שונות מטעם רשות האוכלוסין וההגירה שמסתובבים במתקן, לעתים במדים ולעתים בלבוש אזרחי, קושרים שיחות חולין עם המוחזקים וממליצים בפניהם להירשם למבצע העזיבה מרצון עד סוף אוגוסט 2014, כל עוד ניתן לעזוב למדינה שלישית ולקבל "מענק עזיבה" בסך 3,500$. לאחר מכן, כך נאמר להם, לא תהיה עוד אפשרות לטוס לאוגנדה ולרואנדה, וגם תקציב מענק העזיבה ייגמר. הנציגים לא הבטיחו דבר בנוגע למה שצפוי למבקשי המקלט במדינות, אך גם נמנעו מלהזכיר שבאותן מדינות לא מונה איש להבטיח את שלומם ורווחתם של מבקשי המקלט המגיעים לשם מבלי להכיר שם נפש חיה. ואכן, על פי נתוני רשות ההגירה, עד סוף אוגוסט 2014, עזבו 8,000 מבקשי מקלט את ישראל במסגרת התוכנית. 861 מבקשי מקלט יצאו מישראל לאחר שקיבלו הוראת שהייה בחולות (מתוכם 69 אריתראים ו 792 סודאנים) וכן 2,174 מבקשי מקלט נוספים שעומדים בקריטריונים לזימון לחולות, לא המתינו לזימון ועזבו את הארץ עוד בטרם זומנו להתייצב בחולות (מתוכם 361 אריתראים ו-1,813 סודאנים)[4].

ניסיונות רבים של פעילי ארגוני זכויות האדם ליצור קשר עם אנשים שעזבו עולים בתוהו, ומאלו הצולחים, קשה מאוד לצייר תמונה ברורה של מה שעלה בגורלם של העוזבים. מעדויות שנאספו בארגוני זכויות האדם בישראל עולה שרבים מהעוזבים לרואנדה ולאוגנדה, ממשיכים במסעם משם למדינות אחרות, במאמץ למצוא מקלט. רובם התכוונו לנהוג כך מראש ואילו המעטים שקיוו למצוא שם מקלט למספר שנים, מבינים עם הגעתם שהם שוהים שם בניגוד לחוק ללא כל מסמכים מזהים ועושים מאמצים להימלט למדינות בהן יש להם מכר או קרוב שיכול לסייע בקליטתם. ארגון זכויות האדם הבינלאומי Human Rights Watch, פרסם החודש (9 בספטמבר 2014) דוח "להמאיס עליהם את חייהם" ובו דווח ששבעה מבקשי מקלט סודאנים ששבו לסודאן במסגרת מבצע "עזיבה מרצון", נעצרו עם הגיעם למולדתם. "שלושה הוחזקו במעצר לפרקי זמן

3 זינגר, רוני, "רשות ההגירה מבקשת עוד 100 מיליון שקל לתוכנית 'עידוד עזיבה מרצון' למסתננים", כלכליסט, 3 ביולי, 2014: http://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3635193,00.html

4 הנתונים נמסרו על ידי ראש תחום תאום ובקרה במנהל אכיפה וזרים ללשכה המשפטית של רשות ההגירה ביום 31.8.2014 במכתב שכותרתו "נתונים עדכניים ביחס למרכז השהייה חולות"

ממושכים, שבמהלכם עונה אחד מהם, שני נכלא בבידוד והשלישי הואשם בבגידה בגין ביקורו בישראל. האחרים שוחררו לאחר פרקי זמן קצרים".

מוחזקים במתקן חולות מדווחים שכמחצית מחבריהם למתקן כבר רשומים לעזיבה מרצון. עם זאת, רבים מהפעילים וכן החברים למתקן מגלים שמוחזקי חולות עוזבים את הארץ רק בעת שנמסרת להם ההודעה על כך מרשות ההגירה, רק יממה לפני הטיסה. רבים מאלו הנרשמים לעזיבה מרצון נמנעים מלספר על כך אפילו לחבריהם אם משום חשש מהמצפה להם במדינת היעד ומרצון שכמה שפחות אנשים ידעו על יעד העזיבה ואם משום שהם מבקשים להימנע משיחות שכנוע של חבריהם, למען לא יעזבו. מוחזקים בחולות מדווחים כי על כל אחת משלוש הטיסות השבועיות בדרך כלל, עוזבים בממוצע כעשרה מוחזקים אחרים את הארץ.

מזון

במהלך החודשים אפריל - יוני להפעלת המתקן לא חל שיפור בתחום המזון. לפי העדויות שהתקבלו, האוכל שהוגש לא בושל דיו, לא טרי, חסר גיוון ולא מספק את הצרכים התזונתיים של השוהים במתקן. בתחילת חודש יולי 2014, החלו המוחזקים בחולות לדווח על שיפור באיכות וכמות המזון המוגש להם. יתכן שהשיפור הנו תוצאה של הירידה הדרסטית במספרם של המוחזקים במקום, לאחר ש 756 מהם הועברו בסוף חודש יוני 2014 לכלא סהרונים. יש לקוות שהמתקן ייערך בהתאם לקליטתם של מאות המוחזקים שצפויים לשוב לחולות מסהרונים בסוף חודש ספטמבר 2014.

בחודש יולי 2014 חל צום הרמדאן, שדרש מהצמים היערכות מתאימה בתחום המזון. רבים מהמוחזקים במתקן, בעיקר יוצאי סודאן, נוהגים לקיים את מנהג הצום. עם כניסת הרמדאן, לא חל כל שינוי בהתנהלות השב"ס מול מבקשי המקלט הצמים. עם זאת, בעקבות פניית המוקד לפליטים ולמהגרים, נענו בשב"ס לבקשת הצמים לארוז ולשמור במקררים את ארוחות הבוקר והצהריים ולהגישן לצמים בזמן ארוחת הערב, בהוספת ארוחה בשעה שלוש בלילה. תוכן וכמות הארוחות נשארו זהים ולא נעשה ניסיון להתאימם לצרכים המשתנים של הצמים. מהשב"ס נמסר כי ככל שהתקדם החודש, קטן מספר הצמים.

שינוי במערך התזונה ב"חולות" נעשה ביולי 2014 והוא הצבת מקררים בחדרי המועדון בכל אגף. מדובר בצעד חיובי, מאחר שמדיניותו הרשמית של המתקן היא איסור גורף על הכנסת מזון. עם זאת, נראה כי מדובר במקרה בו הרשויות מתאימות עצמן למציאות בשטח, שכן מעדויות של מבקשי מקלט ושל עובדי המתקן עולה כי המוחזקים מוצאים דרכים יצירתיות להכניס מזון אל תוך המתקן.

הגנבת מזון היא רק אחת מהאלטרנטיבות למזון המוצע שמייצרים המוחזקים במתקן. בחודשים הראשונים להפעלת המתקן נהגו המוחזקים לאסוף כסף, רובו מחסכונות מחייהם בערי ישראל, ולשלוח נציג לבאר שבע שהיה מביא מזון. מבקשי מקלט המבשלים לעצמם היו מראה נפוץ בכניסה למתקן. בחלוף הזמן, אזלו חסכונותיהם של מרבית מבקשי המקלט ורבים מהם הפכו לתלויים במזון המוצע במתקן.

מוחזקים הזקוקים לתזונה מיוחדת כגון חולי צליאק וסכרת לא תמיד מקבלים מענה ראוי לצרכיהם. אחד הפתרונות הנפוצים ביותר לבעייתם הרפואית הוא הגשת ארוחה הזהה בהרכבה לזו הסטנדרטית, בהסרת המרכיב המזיק, וזאת מבלי לדאוג לתחליף ראוי לאותו מרכיב. מעדויות שהתקבלו במוקד לפליטים ולמהגרים עולה כי במידה וכן נמצאו במתקן ארוחות מותאמות במיוחד, הן מוגשות קרות, ככל הנראה כתוצאה משהייה בת כמה ימים במקרר. מוחזקים שבעייתם

אינה כרונית לא זוכים להתייחסות כלל ונדרשים להסתגל למצבם החדש, כפי שתיאר איסאיס, אסיר ממוצא אריתראי שעבר עקירת שן:

"אני לא יכול לאכול כלום כאן בגלל הכאבים בשן. אמרתי להם מההתחלה ולא מקשיבים לי. אני חייב לדאוג לעצמי. אני לא יכול לקנות אוכל, אין לי כסף. אני לוקח אוכל מכאן וממיס אותו במים חמים"

צמצום האפשרויות הכלכליות של המוחזקים ניכר בכל תחומי חייהם. בהגיעם למתקן, היו בידיהם של מרבית מבקשי המקלט חסכונות מעבודתם כאנשים חופשיים. החסכונות אזלו במהרה מאחר שהמוחזקים נזקקו להם לצורך נסיעות לבאר שבע, קניית מזון וטיפול רפואי (נושא שיידון בהמשך), ומרביתם תלויים כיום בקצבה הניתנת להם על ידי השב"ס, מכספו של משלם המסים הישראלי. מדובר בקצבה של 16 ₪ ליום. לצורך השוואה, נסיעה בכיוון אחד מחולות לבאר שבע עולה 19.30 ₪.

צילום: Malin Fezehai

קנסות

על פי העדויות שהגיעו למוקד בחודש אוגוסט 2014, אנשי רשות האוכלוסין וההגירה הציגו באגפים השונים במתקן רשימת כלואים שביצעו עבירות שונות, שבגינן הוחלט לקנוס אותם ולקצץ מדמי הכיס שלהם.

נ', מבקש מקלט וניצול רצח העם בדארפור המוחזק במתקן וקורא עברית ציין כי מהות העבירות כלל לא פורטה ברשימות אלה. "רוב האנשים בכלל לא מבינים מה הם עשו ולמה הם נענשו", הוסיף נ'. לדבריו, רק מחצית מהמוחזקים קיבלו את מלוא הסכום – והשאר קיבלו סכומים נמוכים יותר מהמגיע להם (40 או 60 שקלים), או שלא קיבלו דמי כיס כלל.

על פי החוק המוחזקים זכאים לא רק לדעת איזו עבירה ביצעו לפני שננקטת נגדם ענישה כלשהי, אלא גם להשמיע את גרסתם ולטעון טענות: "שוהה במרכז שלא מילא חובה שהוא חייב בקיומה, בהתאם להוראות פרק זה או להוראות שניתנו לפיו, רשאי מנהל המרכז או סגנו לנקוט נגדו אמצעי משמעת, אחד או יותר, מהמפורטים להלן בלבד, לאחר שניתנה לשוהה הזדמנות להשמיע את טענותיו לפניו". (סעיף 32.יט (ב))

עדותו של מוטסים עלי, מבקש מקלט מסודן שכלוא במתקן, ממחישה היטב את אותה עמימות בנוגע לעבירות:

> "ישבתי עם עוד חבר בספסלים שנמצאים מחוץ למתקן, משהו שגרתי שקורה כל הזמן וכולם עושים אותו, פתאום יצא מנהל המתקן ואמר שאסור לנו לשבת כאן כי הספסל הוזז והוא לא במקום הנכון. אמרתי לו שאני לא הזזתי כלום ושאני לא יודע על זה, ואמרתי שאין לנו בעיה לעבור לשבת במקום אחר אם צריך. הוא אמר שאם לא נדע להגיד הרגע מי הזיז אותם – אנחנו אלה שנענש. חוץ מזה, אני חושב שהספסלים בכלל לא זזו וזה היה פשוט שקר".

עלי נקנס על "עבירה" תמוהה זו ב-100 שקלים וקיבל 60 שקלים בלבד כדמי כיס באותו שבוע, בעוד שחברו שישב אתו על אותו ספסל וכביכול היה "שותף לפשע" – לא נקנס כלל. ראוי להזכיר כי עלי היה בין אלה שהנהיגו את שביתת המחאה של מבקשי המקלט ב"חולות" בחודש יוני, והשתחרר ביולי, כעבור חודש, מעונש שריצה בגינה בכלא סהרונים.

השרירותיות וחוסר הוודאות בנושא הענישה אינם זרים למוחזקים ב"חולות": בביקורים השבועיים אנשי המוקד שומעים לא פעם על מבקשי מקלט שקיבלו את העונש המקסימאלי עקב היעדרות אחת מהתייצבות לחתימה – 30 יום בכלא סהרונים, בעוד שאחרים, שנעדרו מכמה התייצבויות, לא נענשו כלל.

עדויות נוספות העלו עוד כי חל שינוי בנוגע לקצבה של אלה שיוצאים לחופשות: משרד הפנים אמור לאשר חופשות קצרות למבקשי מקלט בנסיבות מיוחדות – כמו הפניה לטיפול רפואי בבית חולים או הסדרת פיצויים מהמעסיק לשעבר. בפועל, רק מעטים מאוד מצליחים לצאת לחופשות אלו, אשר מאושרות רק אחרי ניסיונות רבים והתעלמות חוזרת ונשנית מפניותיהם.

כאמור, כעת מנוכים מדמי הכיס גם הימים שבהם העצורים שהו מחוץ למתקן, למרות שנאסר על מבקשי המקלט לעבוד מחוץ לו: "נסעתי לתל אביב לפני כמה שבועות להיפגש עם העו"ד לגבי המשכורת שלי. היה לי אישור יציאה ל-12 שעות", סיפר צגאיי, מבקש מקלט מאריתריאה. "חזרתי בזמן, ואז הורידו לי 16 שקלים סתם ככה. הראיתי שהיה לי אישור ואמרו לי – 'זה לא חשוב, לא היית כאן'. זה קורה עכשיו להרבה אנשים פה, ומי שיוצא ליותר זמן מורידים לו יותר".

תעסוקה

כפי שדיווחנו בדו"ח הקודם, אפשרות התעסוקה במתקן חולות מצומצמת למדי ובפברואר 2014 הועסקו רק חמישה אחוזים מהמוחזקים. אין מידע רשמי אודות מספר המועסקים במתקן כיום אך לטענת מוחזקים במתקן, עלה מספרם של המועסקים בתחזוקת המתקן. על אף השכר הנמוך (12 ש"ח לשעה), רבים ממבקשי המקלט נאלצים לעבוד על מנת לממן נסיעות לבית החולים ושירותים נדרשים אחרים שאינם ממומנים על ידי הרשויות ואשר עלותם גבוהה מדמי הכיס הזעומים.

מוחזקים בחולות מדווחים על תופעה נוספת: מוחזקים שממונים על דיווח לרשויות אודות הנעשה במתקן, התקהלויות והתארגנויות. לאחר מחאות מבקשי המקלט בחולות בחודש יוני 2014 ויציאתם של אלף איש, כמחצית מהמוחזקים לגבול מצרים, יתכן שהרשויות רואות חשיבות במעקב אחר המוחזקים על מנת למנוע אירועים דומים בעתיד.

פעילויות חברתיות

כפי שהובטח על ידי השב"ס בעת כתיבת הדו"ח הראשון, נוספו לסדר יומם של השוהים פעילויות חברתיות וחינוכיות.

צילום: Malin Fezehai

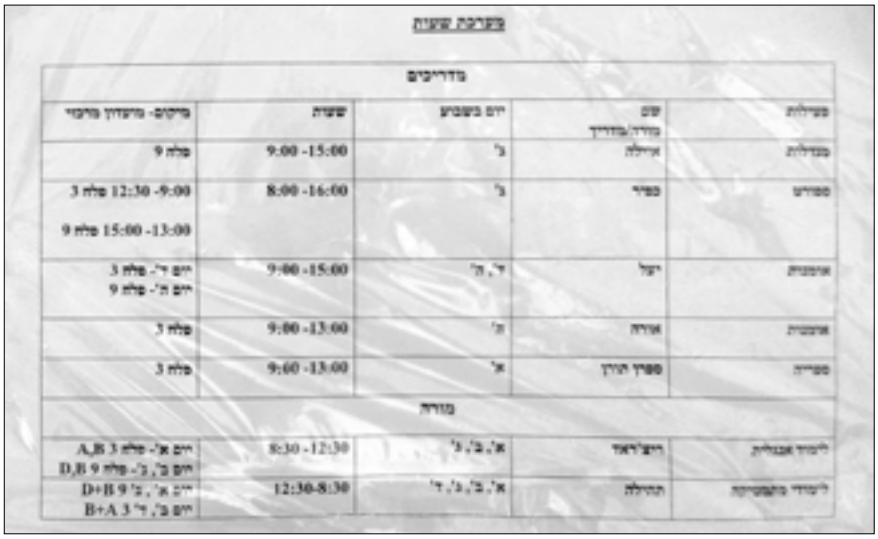

מערכת שעות של הפעילויות במתקן. צילום: מאיה קובליוב-ליוי

הפעילויות המוצעות בחולות זכו לביקורת מצד מבקשי המקלט בטענה כי הן ילדותיות ולא מתאימות לתחומי העניין של המוחזקים. מעבר ללו"ז הקיים, מתכנן קצין התעסוקה של חולות לפתוח קורסים מקצועיים. משיחה שנערכה בתחילת השנה עם קצין האסירים בחולות, עולה כי מטרת הקורסים היא להקנות למוחזקים כלים והכשרה מקצועית לקראת חזרתם לארצות מוצאם.

שלט שנתלה במתקן בחודש יולי. צילום: מותאסים עלי

צילום: סיגל רוזן

.3

מחאת מבקשי המקלט

בעת פרסום הדו"ח הראשון של המוקד בחודש מרס עמד מספר המוחזקים במתקן חולות על 1,522. בסוף אוגוסט 2014, מוחזקים בחולות 1,658 מבקשי מקלט. לכאורה, מדובר בעלייה קטנה מאוד במספר הכלואים. בפועל, גודלו המזערי של הפער נובע מהעברתם של 756 מבקשי מקלט ממתקן חולות לכלא סהרונים ב29 ביוני 2014, רובם המכריע למשך שלושה חודשים. כך שלמעשה זומנו והתייצבו בתקופה זו קרוב ל-900 מבקשי מקלט.

ההעברה של המוחזקים למתקן סהרונים היא תוצאה של אחד האירועים המשמעותיים ביותר במתקן בחודשים האחרונים, מחאתם של מבקשי המקלט ודיכוייה האלים. ביום שני, 16 ביוני 2014, רבים ממבקשי המקלט בחולות פתחו במחאה שקטה שהתבטאה בהימנעות מהתייצבות לחתימות התלת יומיות באגפים וכן מיציאה מהמתקן. מנהיגי הקהילה הבהירו שמבקשי המקלט שלא התייצבו לספירות מוכנים להיכלא בסהרונים על מחאתם.

המחאה נבעה מהרעה בתנאי המחייה במתקן וכן בשל העובדה שאין תאריך שחרור מהמתקן. בעת פרוץ המחאה, התלוננו מבקשי המקלט שמשרד הפנים הנהיג מדיניות על-פיה רק עשרה איש ביום יכולים לקבל אישור לצאת מהמתקן לצורך סידורים, טיפול רפואי מחוץ לסורוקה או אירועים משפחתיים מיוחדים. כתוצאה מכך, מבקשי מקלט רבים התלוננו על כך שהם נדרשים להמתין כחמישה חודשים לתורם ליציאה לחופשה קצרה בת 48 שעות. כמו כן, שב"ס החל להתקין מעברים אלקטרוניים בין חלקי המתקן, מעברים שהסתמן שכשיחלו לפעול, תנועתם של מבקשי המקלט בתוך המתקן תוגבל עוד יותר. רבים ממבקשי המקלט התלוננו על שירותי הרפואה המצומצמים במקום. בימים שקדמו למחאה, עקב מספרם הרב של המזומנים לחולות ועיכוב בהכנת "פלחים" נוספים במתקן, נוצר מצב בו לא לכל מבקשי המקלט המתינה מיטה במתקן. הצפיפות הייתה קשה. ניתן להניח שהצפיפות הקשה בחולות היא שהניעה את רשות ההגירה ליישם את הוראות החוק למניעת הסתננות באופן דרקוני יותר. בעוד שבחודשים קודמים, מבקש מקלט שנעדר מספירה אחת רק הוזהר או שנשללו ממנו דמי הכיס, החל מחודש יוני, אדם שנעדר אף מספירה אחת, נענש בכליאה בסהרונים, באופן שפינה מקום למזומנים החדשים לחולות.

לצד החמרה בענישה, הצפיפות וההגבלות על יציאה מחולות, מבקשי המקלט במתקן המשיכו להתלונן על מזון באיכות ירודה, העדר טיפול פסיכולוגי, ושירותי בריאות ירודים שמסכנים את חייהם.

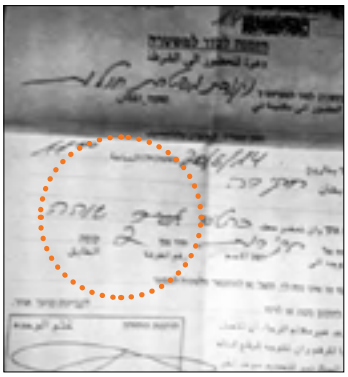

אחדים מאלו שנחשדו כמנהיגי המחאה אף הוזמנו לחקירה במשטרת חולות. מסתמן שגם שוטרי משטרת ישראל מתקשים להפנים שחולות אינו כלא ומתקשים לזכור שהמוחזקים בחולות מוגדרים כ"שוהים" ולא כ"אסירים". כששוטרי חולות זימנו את אותם "שוהים" שהעזו לשבות במחאה על "שהותם" בחולות ללא הגבלת זמן, הם הורו להם להביא עמם לחקירה "כרטיס אסיר" ונאלצו לתקן את עצמם, למחוק ולהוסיף "כרטיס שוהה":

בסופו של דבר לא הוגשו כתבי אישום נגד המוחים, יש להניח משום שלא הפרו כל חוק. מחאתם של מבקשי המקלט נענתה ב-23 ביוני 2014, במעצרם של מנהיגי המחאה, מוטסים עלי ואנואר סולימן והעברתם לכלא סהרונים, יחד עם כחמישים מבקשי מקלט נוספים שהחסירו מספר חתימות.

צעדת מבקשי המקלט למצרים

בסוף אותו שבוע, בצהרי יום שישי 27 ביוני 2014, כ-1000 מבקשי מקלט, סודאנים ואריתראים, עזבו את חולות, לטענתם, שלא על מנת לשוב. בהודעה לעיתונות שהוציאו מבקשי המקלט באותו יום, הבהירו שהם מוחים על כך שהם כלואים במתקן בו תנועתם מוגבלת, שאינם יכולים לצאת ל-48 שעות מידי חודש כפי שנאמר להם, שמדינת ישראל מתעלמת מבקשות המקלט שלהם. המפגינים הציגו רשימת דרישות[5] ובהן: טיפול רפואי הולם לחולים, שחרורם של אותם מבקשי מקלט הכלואים למעלה משנתיים, העברת הטיפול בעניינם בחזרה לידי האו"ם, יישוב מחדש במדינות אחרות על ידי האו"ם, ושחרורם מכלא סהרונים של מנהיגי המחאה שנעצרו בחולות והועברו לסהרונים בגין ארגון המחאה.

לאחר זמן קצר הגיעו המפגינים לגבול ניצנה שם נעצרו על ידי צה"ל שמנע בעדם מלהמשיך לכיוון מצרים. מאחר ומבקשי המקלט ביקשו למנוע אלימות בכל דרך, הם נשמעו לעצת החיילים וחזרו כ 300 מטרים לאחור, לכיוון יער ניצנה שם הקימו מאהל. במאהל חנו במשך 48 שעות, עד יום ראשון אחה"צ.

ביום ראשון אחה"צ, 29 ביוני 2014, כוחות גדולים של רשות ההגירה, המשטרה והצבא הגיעו ליער ניצנה והקיפו את השובתים. אנשי ההגירה פנו למבקשי המקלט ואפשרו להם חמש דקות לעלות בכוחות עצמם על האוטובוסים, ומשלא עשו זאת, החלו אנשי הרשויות להעלותם על האוטובוסים, לעיתים תוך הפעלת כוח מוגזם.

מעצר מבקש מקלט בניצנה. צילום: אורן זיו, אקטיבסטילס

5 מתוך עמוד הפייסבוק "פרוייקט חולות Holot Project":
https://www.facebook.com/helpholot/posts/428798860596000

צילום: סיגל רוזן

"אנשי המשטרה וההגירה החלו להפעיל כוח על מנת להעלות אותנו על האוטובוסים. ארבעה מהם תפסו אותי ודרשו שאעלה לאוטובוס. סירבתי ועניתי שלא הגעתי עד הנה על מנת לשוב חזרה לחולות. אחזתי בסלע שבלט מהקרקע בעוד שניים מהם אחזו ברגליי, שניים אחרים בידיי. שני פקחים או שוטרים נוספים הצטרפו אליהם על מנת להפריד אותי מהסלע ולסחוב אותי לכיוון האוטובוס. אנשי הרשויות דחפו אותי לקרקע וישבו עליי. הם אחזו בידיי ורגליי בחוזקה, דחפו ברכיהם לבטני ואזקו את ידיי. אז החלו להכות בפניי, במצחי ובאפי. הם מעכו את פניי אל הקרקע בברכיהם. אחרים בעטו באותה עת ברגליהם בבטני. גם עתה, שבוע לאחר התקיפה, ניכרים סימני המכות בבטני, עיניי, מצחי וידי. אני עדיין סובל גם מכאבים עזים בצלעות שלי. אנשי הרשויות העלו אותי לאוטובוס ואחד מהם סטר בחוזקה בפניי. ניצלתי ממכותיו בזכות האנשים שכבר היו על האוטובוס וקראו לו להפסיק להכות אותי. אפי דימם בעוצמה וחשתי שנשברו לי צלעות."

(מעדותו של טספאיי, מבקש מקלט מאריתריאה שהשתתף בצעדה).

מספר מבקשי מקלט נלקחו מיער ניצנה ישירות לבית חולים סורוקה באמבולנס. המוקד לפליטים ולמהגרים קיבל דיווחים על אודות שבעה מבקשי מקלט פצועים שהועברו ישירות לכלא סהרונים. מתוכם, שלושה ביקשו את סיוע הארגון בהגשת תלונה כנגד פקחי ההגירה או השוטרים שפגעו בהם והנם מצפים לחקירתם בנושא.

העברת מבקשי המקלט לסהרונים ואי עריכת שימועים במועד

756 מוחים הועברו לכלא "סהרונים", כעונש על עזיבתם את המתקן ועל כך שלא התייצבו לחתימות.

על פי החוק למניעת הסתננות, סעיף 32ב(ד),[6] אין להעביר אדם למשמורת בשל הפרת כללי המתקן לפני שניתנת לו הזדמנות להשמיע את טענותיו: "לא ייתן ממונה ביקורת הגבולות צו לשוהה... אלא לאחר שנתן לו הזדמנות להשמיע את טענותיו לפניו; לא ניתן לאתר את השוהה או המסתנן, רשאי ממונה ביקורת הגבולות לתת את הצו שלא בפניו, ובלבד שתינתן לו הזדמנות להשמיע את טענותיו לא יאוחר מ-24 שעות לאחר העברתו למשמורת". על אף שמבקשי המקלט אותרו בקלות, לא ניתנה להם הזדמנות לטעון טענותיהם לפני המעצר. גם לאחר 24 שעות, לא הייתה בידי הרשויות אסמכתא חוקית להחזקתם של מבקשי המקלט רבים שכן נאלצו, לראשונה בתולדות משרד הפנים, להתמודד עם 756 עצורים חדשים שהגיעו בבת אחת לכלא "סהרונים".

מהעדויות שהגיעו לידי המוקד מהכלואים באגף מספר 7, עולה כי גם בשעות הערב של ה-30 ביוני, 24 שעות לאחר המעצרים, נותרו לפחות 70 מבקשי מקלט שלא עברו שימוע. למחרת, 48 שעות מרגע המעצר, התקבלו דיווחים על עוד לפחות 20 בני אדם שעדיין המתינו לו. אחדים ממבקשי המקלט עברו שימוע רק ביום ראשון, שבוע לאחר כליאתם.

דיווחים אחרים העלו כי גם כאשר נערכו שימועים, הם נערכו בחיפזון ובאופן לקוי: "שאלו אותנו 'למה לא חתמתם' או למה לא חזרנו תוך 48 שעות, ואז הודיעו לנו שנישאר בסהרונים עכשיו לשלושה עד שישה חודשים", סיפר טפסיי, מבקש מקלט מאריתריאה. "לא איפשרו לנו להוסיף שום דבר או לומר משהו. הכל היה מהר מהר תוך כמה דקות". אם כן, על פי העדויות גם כאשר השימועים נערכו לבסוף הם היו ריקים מתוכן, ולא ניתנה הזדמנות לעצורים להשמיע את טענותיהם.

6 חוק למניעת הסתננות (עבירות ושיפוט) (תיקון מס' 4 והוראת שעה), סעיף 32ב(ד) התשע"ד-2013

.4

שירותי הבריאות הניתנים במתקן חולות

חוק ביטוח בריאות ממלכתי (1994), המבטיח נגישות לשירותי בריאות לאזרחי ותושבי ישראל, אינו חל על מבקשי מקלט או חסרי מעמד אזרחי אחרים. כמו כן, החוק מוציא מן הכלל אסירים (גם כאלה שהינם אזרחים או תושבים)[7]. זכויותיהם של אסירים מעוגנת בחוק פקודת בתי הסוהר (1971)[8].

חוק פקודת בתי הסוהר מגדיר באופן מפורש מה הם שירותי הבריאות להם זכאים אסירים המוחזקים על ידי שב"ס, כאשר מדובר בשירותי בריאות מקבילים לשירותי הבריאות להם זכאים אזרחי ישראל. אולם, מאחר ומתקן חולות מוגדר כמתקן "פתוח", חוק פקודת בתי הסוהר לא חל על השוהים בו.

התיקון לחוק למניעת הסתננות קובע כי "במרכז השהייה יסופקו לשוהים תנאי מחיה הולמים, ובכלל זה שירותי בריאות ורווחה"[9]. אין הגדרה ברורה בחוק לטיב השירותים והיקפם וכן מי אחראי לספק תנאים אלו.

עיון בתקנות הממשלה מתאריך 24.11.2013 העוסקות במתקן השהיה חולות, מלמד כי הממשלה קבעה כי האחריות על שירותי הבריאות לשוהים במתקן חולות תהיה של משרד הבריאות, אך תפעול שירותי הבריאות במתקן עצמו אמור היה להיות מסופק על ידי שירות בתי הסוהר בהתאם להנחיה מקצועית שיספק משרד הבריאות ובהקצאת משאבים של משרד הבריאות"[10].

בפועל, שירותי הבריאות במתקן מסופקים על ידי חברה פרטית. שירות בתי הסוהר הוא שהוציא את המכרז והאחריות המקצועית על המרפאה היא אכן בידי משרד הבריאות.

על פי תקנות הממשלה משרד הבריאות, בהסכמת משרד האוצר ובתיאום עם המשרד לביטחון פנים, אמור היה לקבוע את היקף שירותי הבריאות לשוהים במרכז עד לתאריך 10.12.2013. ייתכן והיקף השירותים אכן נקבע אך דברים אלו לא התפרסמו עד כה.

בנוסף, קובעות התקנות כי שירותי ליווי והסעה במקרים רפואיים מ"חולות" ובחזרה ימומנו מתקציב משרד הבריאות, אך זאת רק במצבי חירום רפואי שבהם לא ניתן לבצע פינוי עצמי. גם כיסוי העלויות לאשפוזי חוץ של שוהים במתקן יהיה מתקציבו של משרד הבריאות.

הן בתיקון לחוק למניעת הסתננות והן בתקנות הממשלה הנוגעות בעניין אין הרחבה בנוגע להיקף שירותי הבריאות, ואין קביעת קריטריונים מתאימים לגבי תנאים השומרים על סביבה בריאותית מיטבית. הדבר מוביל לכשלים במערך הרפואי, לעתים אף במחיר נזקים בלתי הפיכים לבריאותם של המוחזקים.

---

7 חוק ביטוח בריאות ממלכתי, התשנ"ד – 1994

8 פקודת בתי הסוהר [נוסח חדש], התשל"ב – 1971

9 חוק למניעת הסתננות (עבירות ושיפוט) (תיקון מס' 4 והוראת שעה), סעיף 32ה(א) התשע"ד – 2013

10 החלטה 960 של הממשלה ה-33 "תוכנית משולבת ומתואמת לטיפול בתופעת ההסתננות הבלתי חוקית" (24.11.2012)

"אני כאן יותר מחמישה חודשים. תמיד אוכל רק אורז רך עם מים חמים, בלי מלח, ירקות לא תמיד טריים. בגלל האוכל אין לי אנרגיה. אם אני חולה, הגוף שלי לא יכול להתמודד"

(ברהנה, אריתריאה מבקש מקלט מאריתריאה, מוחזק בחולות)

תקנות הממשלה בעניין חולות קובעות כי "שירותי הבריאות במתקן יסופקו על ידי שירות בתי הסוהר בהתאם להנחיה מקצועית שוטפת שיספק משרד הבריאות"[11] , בפועל שירותי הבריאות במתקן מסופקים על ידי חברה חיצונית. מפתיחת המתקן ועד חודש מאי מגן דוד אדום הפעיל באופן זמני את המרפאה בחולות. בחודש מאי זכתה חברה פרטית המספקת שירותי רפואה, במכרז לתפעול מערך הרפואה בחולות. הפרטת מערך שירותי הבריאות מעלה סימני שאלה בנוגע לטיב והיקף שירותי הבריאות הניתנים במקום, שירותי בריאות הניתנים על ידי חברה פרטית במקרים רבים נוטים להיות מכווני רווח כלכלי והמועסקים בחברה פרטית עלולים להמצא במצב של "נאמנות כפולה" (דהיינו, נאמנות למעסיק ולצרכיו ופחות לבריאות המטופלים), זאת בניגוד לשירותי בריאות ממלכתיים וציבוריים, אשר אמורים לספק שירות מלא ולצמצם את מצבי הנאמנות הכפולה.

עד ליולי 2014, הימצאותו הרציפה של הרופא במתקן לא הבטיחה זמן המתנה סביר לקבלת טיפול. מכיוון שאין מערכת לקביעת תורים, השוהים מתייצבים במרפאה עם פתיחתה ומחכים עד שמגיע תורם או עד שהם מתייאשים. מסקר שערכו המוקד ורל"א בקרב 62 מבקשי מקלט שנזקקו לטיפול רפואי, עולה כי במהלך החודשים אפריל – יוני, מספר הביקורים בטרם קבלת

11 שם

צילום: Malin Fezehai

מענה עמד על ממוצע של שישה ביקורים. מדיווחיהם של המוחזקים עולה שלעתים בקשותיהם לא זכו לכל התייחסות או שהמענה שקיבלו לא שיפר את מצבם ולכן נדרשו לשוב ולבקר בטרם זכו לתרופה, לבדיקה או להפניה לבית חולים לה נזקקו. עם זאת, החל מחודש יולי 2014 חל שיפור משמעותי. התורים התקצרו מאד ובמהלך ביקורים במקום, נצפו בכל עת רק כמה מבקשי מקלט בודדים שהמתינו לתור לרופא.

ועדיין, שירותי הרפואה לוקים בחסר: בהגיעו לרופא, לא מוצעים למבקש המקלט שירותיו של מתרגם. אם אינו דובר עברית או אנגלית, נאלץ המוחזק להיעזר באחד מחבריו, מעמד מביך שלעתים מונע את ממנו לחשוף את בעייתו במלואה ועלול לפגוע בסיכוייו לקבל טיפול מתאים. העדרו של מתרגם מוביל לפגיעה בזכות לפרטיות שמעוגנת בחוק זכויות החולה[12].

במידה ומבקש המקלט ניצב בפני בעיה שדורשת טיפול רפואי נרחב יותר מהמוצע במרפאה בחולות, עליו לקבל הפניה מרופא המתקן. לאחר קבלת ההפניה יצטרך לעתים קרובות לקבל אישור ממשרד הפנים לצאת לחופש למספר שעות, במהלכן יחסיר חתימה. לאחר קבלת האישור, הליך שיכול לקחת כיומיים, משך זמן לא מבוטל במקרה של בעיה רפואית דוחקת, על מבקש המקלט להגיע באופן עצמאי אל בית החולים. מתוך 28 מרואיינים שנסעו אל בית החולים "סורוקה" בבאר שבע, 20 נסעו באוטובוס, אחד במונית ושבעה פונו באמבולנס. מחירן של שתי נסיעות אוטובוס, בתוספת התשלום על קווים פנימיים, מגיע לסכום השווה לדמי כיס של שלושה ימים, וההוצאה כולה מכיסו של השוהה. במידה והמוחזק מפונה באמבולנס, השב"ס משלם את מחיר הפינוי. כלומר, משתלם יותר כלכלית להמתין להתדרדרות במצב מאשר לקבל טיפול רפואי בזמן.

הטלת האחריות על ההגעה והניווט בבית החולים על מבקש המקלט מובילה לבלבול רב ואף הגעה באיחור או אי הגעה לתורים שנקבעו זמן רב מראש. רבים ממוחזקי חולות נתפסו בגבול עם מצרים והועברו ישירות לסהרונים ולאחר מכן לחולות, כך שמעולם לא יצאו מבתי הכלא אל תוך ערי ישראל. הם אינם שולטים בשפה, לא מכירים את ההתנהלות המקובלת בבית החולים ומתקשים בבקשת עזרה. משיחות עם מבקשי מקלט עולה כי רובם נעזרו בעוברי אורח או במבקשי מקלט ותיקים יותר על מנת להתמצא. מעטים מביניהם זוכים לליווי של מתנדבים מארגון "סטודנטים מבן גוריון למען פליטים ומבקשי מקלט", התאגדות אזרחית שפועלת באזור באר שבע וערד.

במידה והצליח מבקש המקלט לאתר את הרופא המתאים בבית החולים ולקבל טיפול, הוא ניצב בפני שני אתגרים נוספים. הראשון הוא המשך מעקב רפואי, שנדרש במקרים רבים. כל בדיקה נוספת, ביקור אצל רופא או הפנייה למומחה דורשים מהשוהה לעבור את התהליך מחדש: קבלת אישור יציאה ממשרד הפנים, תשלום על נסיעות והתמצאות במקום מורכב. האתגר השני הוא גישה לתרופות שרשם הרופא. מלאי התרופות ב"חולות" מוגבל ויש מוחזקים שנשלחים על ידי הרופא לרכוש תרופות מחוץ למתקן על חשבונם. יתכן כי ניתן היה לפתור זאת באמצעות פנייה כתובה, אך ישנם מבקשי מקלט שמעדיפים את ההזדמנות לצאת אל מחוץ למתקן לרכישת התרופות על פני מימון התרופה על ידי הרשויות. מוחזקים אחרים דיווחו שנאלצו לחכות עד שהתרופות תגענה למלאי במשך מספר ימים. היו מקרים בהם נדרשה התערבות של רל"א ופניה למשרד הבריאות על מנת להנגיש תרופה למוחזק.

ניתן לסכם ולומר שחל שיפור משמעותי גם בתחום הטיפול הרפואי בחולות. עם זאת, עדיין לא ברור בידי מי הסמכות לשחרר מטעמים רפואיים או להמליץ על שחרור מטעמים רפואיים וכל גורם מפנה למשנהו. ריבוי הגופים השונים שאחראים למוחזקים במתקן – שירות בתי הסוהר, משרד הפנים, חברה פרטית ומשרד הבריאות, עלול בהעדר נהלים ברורים ובהיעדר חלוקת סמכויות של הגופים השונים המעורבים בכך, להביא לפגיעה בבריאותם של מבקשי המקלט המוחזקים במתקן.

12 חוק זכויות החולה, סעיף 10, 19. תשנ"ו-1996

צילום: Malin Fezehai

.5

השפעות נפשיות של כליאה על עצורים

כמעט כל עצור (במיוחד אלה שזו הפעם הראשונה להם), מעיד כי עצם כליאתו בבית מעצר מביאה אותו למצב של עקה (stress)[13]. גם אדם שאינו סובל מהפרעה נפשית מוגדרת או מאובחנת רפואית יכול בתנאים אלה של עקה פסיכולוגית משמעותית לפתח תסמונת חרדה, דיכאון, הפרעה פוסט טראומתית, פסיכוזה והתמכרות, ובהעדר טיפול הולם יהפכו אלה לתסמונות כרוניות קשות יותר ויגרמו לקות נפשית משמעותית[14].

תנאי מעצר, ובעיקר טיפול רפואי לא מספק והעדר טיפול ומעקב פסיכיאטרי סביר גורמים לעקה פסיכולוגית קשה ועלולים להביא לכך שגם אלה מבין העצירים שנכנסו למעצר כשהפרעתם הנפשית מאוזנת יצאו מאיזון וההפרעה תתפרץ ותתבטא בשלל סימפטומים, עד כדי תסמונות גמילה מסם שהן מסכנות חיים ללא בקרה רפואית או מעשי התאבדות.

הקשר בין כליאה להשפעה שלילית על מצבם הנפשי של מבקשי מקלט מוכח באופן חוזר בסקרים, מדגמים ומחקרים ממדינות שונות ובקרב קבוצות אתניות רבות. למעשה, מחקרים רבים מצביעים על כך שכליאתם של מבקשי מקלט גורמת להם נזק נפשי. בפרט, נמצא שלמבקשי מקלט המוחזקים בכליאה שיעורים גבוהים של דיכאון והפרעת עקה בתר-חבלתית (PTSD – Posttraumatic stress disorder)[15], וכי חומרת התחלואה הנפשית שהם חווים נמצאת בקורלציה למשך הזמן שהם נמצאים בכליאה[16 17 18 19 20]. סטיל[21] וחברים הגיעו למסקנה כי כליאה ממושכת אף קשורה בתחלואה נפשית מוגברת בהשוואה לקבוצת ביקורת גם שלוש שנים לאחר השחרור.

13 מכתבו של ד"ר צבי לנקובסקי, נצ»מ, קצין רפואה ראשי, משטרת ישראל, 10/12/00, לעמותת רופאים לזכויות אדם.

14 Rabkin J. Stress and Psychiatric Disorders. In Goldberg and Breznitz (eds) Handbook of Stress. New York : the Free Press, 1993. pp.477-495

15 Robjant, K., Hassan, R., & Katona, C. (2009). Mental Health Implications of Detaining Asylum Seekers: Systematic Review. The British Journal of Psychiatry, 194, 306-312.

16 Eagar, K., Green, J., Innes, K., Jones, L., Cheney-Fielding, C., Samsa, P., et al. (2007). The Health of People in Australian Detention Centers, Health Profile and Ongoing Information Requirements. Wollongong, NSW: Centre for Health Service Development, University of Wollongong.

17 Physicians for Human Rights and the Bellevue/NYU Program for Survivors of Torture. (2003). From Persecution to Prison: The Health Consequences of Detention for Asylum Seekers. Boston/New York: Physicians for Human Rights and The Bellevue/NYU Program for Survivors of Torture.

18 Sultan, A., & O'Sullivan, K. (2001). Psychological Disturbances in Asylum Seekers Held in Long Term Detention: a Participante Observer account. eMedical Journal of Australia, 175, 593-596.

19 Keller AS, Rosenfeld B, Trinh-Shvrin C, Meserve C, Sachs E, Leviss J, et al. Mental Health of Detained Asylum Seekers. Lancet 2003; 362: 1721–3.

20 Steel Z, Silove D, Brooks R, Momartin S, Alzuhairi B, Susljik I. Impact of Immigration Detention and Temporary Protection on the Mental Health of Refugees. Br J Psychiatry 2006; 188: 58–64.

21 שם

חשוב לציין כי מלכתחילה מבקשי המקלט ברחבי העולם, ובישראל בפרט, מציגים שיעורים גבוהים של חשיפה לטראומה טרם בריחתם מארץ המוצא[22] ובדרכם לישראל, ובעקבות זאת סובלים מבעיות נפשיות עוד טרם כליאתם. השכיחות של תחלואה פסיכיאטרית, ובעיקר PTSD במבקשי מקלט ופליטים שמגיעים לארצות המערב, יכולה להגיע עד פי 10 בהשוואה לאוכלוסיה המקומית באותו הגיל[23]. לפיכך, מאחר ומבקשי המקלט פגיעים יותר מבחינה נפשית כתוצאה מחשיפה לטראומה טרם הגעתם למדינת המקלט, קלינאים רבים[24 25 26], סבורים כי כליאת מבקשי המקלט מגבירה את שכיחות התחלואה הנפשית בקרבם. בנוסף, הנחה הרווחת בקרב העוסקים בבריאות הנפש בעולם כי סביבה בטוחה, תומכת וניתנת לחיזוי הכרחית להחלמתם של מבקשי המקלט הסובלים מביטויים פתולוגיים נפשיים בעקבות חשיפה לטראומה בקנה מידה המוני בארץ המוצא או בדרכם לארץ המקלט[27]. המחקרים גם מצביעים על כך שהתאוששות מהירה היא קריטית, מאחר וישנן עדויות לכך שככל שהסימפטומים של PTSD מתמשכים, כך יורד הפוטנציאל להחלמה מלאה מההפרעה[28].

צילום: Malin Fezehai

22 Sinnerbrink I, Silove D, Field A, Steel Z, Manicavasagar V. Compounding of Premigration Trauma and Postmigration Stress in Asylum Seekers. J Psychol 1997; 131: 463–70.

23 Fazel M, Wheeler J & Danesh J : Prevalence of Serious Mental Disorder in 7000 Refugees Resettled in Western countries: a Systematic Review, Lancet, 2005, 9-15;365(9467):1309-14

24 Salinsky M. Detaining Asylum Seekers. BMJ 1997; 314: 456.

25 Koopowitz LF, Abhary S. Psychiatric Aspects of Detention: Illustrative Case Studies. Aust N Z J Psychiatry 2004; 38: 495–500.

26 Fazel M, Stein A. UK Immigration Law Disregards the Best Interests of Children. Lancet 2004; 363: 1749–50.

27 Gandek B, Ware JE, Aaronson NK, Apolone G, Bjorner JB, Brazier JE, et al. Cross-Validation of Item Selection and Scoring for the SF–12 Health Survey in Nine Countries: Results From the IQOLA Project. International Quality of Life Assessment. J Clin Epidemiol 1998; 51: 1171–8.

28 Steel Z, Momartin S, Bateman C, Hafshejani A, Silove D. Psychiatric Status of Asylum Seeker families Held for a Protracted Period in a Remote Detention Centre in Australia. Aust N Z J Public Health 2004; 28: 527–36.

.6

השפעת הכליאה על מצבם הנפשי של המוחזקים בחולות

"בחולות אנחנו מתעוררים בבוקר, מחתימים כרטיס וחוזרים למיטה. אחר כך בצהריים אוכלים משהו ומחתימים שוב ואז שוב חוזרים לישון, כי אין פה מה לעשות. כל הזמן צריך לחתום אז אי אפשר ללכת לשום מקום"

(צגאי, מבקש מקלט מאריתריאה, מוחזק בחולות)

גם לפני השיפור שחל בתנאים הפיזיים במתקן חולות, ניכר היה ועדיין ניכר, שהמצוקה המרכזית של המוחזקים בחולות אינה התנאים הפיזיים. היעדר תעסוקה, שעמום, חוסר מעש, חוסר תקווה וייאוש הם הגורמים המרכזיים למצוקת המוחזקים. ישנן סיבות נוספות להגברת מצוקתם הנפשית של המוחזקים בחולות: הידיעה שהחוק מאפשר את החזקתם במתקן עד שיבחרו לחזור למדינות מוצאם, הבנה שחייהם יהיו בסכנה אם ישובו למדינת מוצאם, היעדר אמונה בכך שהחוק בישראל ישתנה או שהמשטר במולדתם ישתנה בעתיד הקרוב, הלחץ שמפעילים פקחי ההגירה במתקן להירשם למבצע העזיבה מרצון, שכניהם למתקן שעוזבים מידי שבוע את חולות והדיווחים אודות אלו מביניהם שנעצרו, עונו, נעלמו במדינות המוצא. לכך יש להוסיף שרבים מהמוחזקים בחולות עברו עינויים בבתי כלא במדינות מוצאם או בדרכם לישראל והחזרה למתקן סגור עלולה לעורר בהם טראומות מהעבר.

"מאז ההתקפה בסודן אני סובל מסיוטים בלילה ומקשיים בשינה. פה בכלא המצב שלי קשה מאוד, נתנו לי כדורים אבל זה השפיע עליי מאוד רע. אני מרגיש לחץ מאוד גדול עליי. שואלים אותי אם אני רוצה לחזור לסודן ואני נכנס ללחץ וחרדה. קשה לי בכלא, אני מפחד מאוד"

(מ', מבקש מקלט מסודן, מוחזק בחולות)

על מנת להתמודד עם הקשיים שמעמידה הכליאה בפני מבקשי המקלט מועסקות ב"חולות" שבע עובדות סוציאליות ושני מתורגמנים, אחד לטיגרינית ואחד לערבית. אין במתקן פסיכולוג או פסיכיאטר.

ראש תחום עבודה סוציאלית במתקן, סיפרה למתנדבת המוקד כי נערכים במתקן מפגשים שבועיים של קבוצות תמיכה והתמודדות. ההגעה אל הקבוצה היא וולונטרית, והפעילות מועברת על ידי מנחה סדנאות מבחוץ. בשיחה, שנערכה באפריל, שבה והדגישה ראש תחום העבודה הסוציאלית כי האחריות לפנות לטיפול מוטלת על כתפיו של המוחזק וכי מלבד מקרים בהם אדם מסוכן לעצמו או לאחרים, אין בכוונתן של העובדות הסוציאליות להתערב. לדבריה, החיים ב"חולות" הם כמו החיים בקהילות מבקשי מקלט ברחבי הארץ, בהן כל אדם אחראי למצבו הנפשי.

בקרב מבקשי המקלט קיים בלבול רב בנוגע לתפקידן של העובדות הסוציאליות. מרבית המוחזקים עמם שוחחו אנשי רל"א והמוקד מודעים לקיומן של העובדות הסוציאליות ויודעים היכן למצוא אותן, אך איש מבין המרואיינים לא שמע על קבוצות התמיכה. בנוסף, ניכר קושי בקרב השוהים להגדיר את תחום העיסוק של העובדות הסוציאליות. רבים פנו אליהן בבעיות רפואיות, בירוקרטיות וטכניות שהטיפול בהן חורג מתפקידן.

בהעדר גישה אקטיבית מצד הצוות ובהירות בכל הנוגע לתחומי האחריות של העובדות הסוציאליות, עלול מצבם הנפשי של מבקשי המקלט להמשיך ולהתדרדר.

"כל האנשים רק יושבים וחושבים כל היום. את רואה מישהו שוכב במיטה, העיניים שלו עצומות, אבל הוא לא ישן. הוא חושב. 'למה אני פה, מה עשיתי, עד מתי אני פה'. ויש אנשים שמרב מחשבות הראש שלהם לא בסדר"

(עמר, מבקש מקלט מסודאן המוחזק ב"חולות" חצי שנה)

בחולות אין כלל שירותי בריאות הנפש על אף שברור שיש בין השוהים שזקוקים לשירותים אלו בדחיפות. כך למשל, מספרים המוחזקים במתקן על אזרח אריתריאה שעוד טרם הגיעו לחולות נסמך על שולחנות חבריו משום שבריאותו הנפשית לא אפשרה לו לעבוד. במתקן, הוא אינו יוצר כל קשר עם הסובבים אותו אלא רק משוטט כל היום במדבר, כשחבריו נאלצים להשיבו למתקן בערב, שכן אם לא יימצא יאלץ להעביר את הלילה לבדו במדבר. המוחזק אכן יכול לקבל חופשה לצורך פנייה לפסיכיאטר בבית חולים סורוקה, אך משאינו מודע למצבו ואינו עושה זאת, מאחר והמסגרת אינה מוגדרת כבית סוהר, אין אף גורם שיעשה זאת עבורו כל עוד אינו מסכן את עצמו והמוחזקים סביבו.

מתוך הספרות המקצועית והנתונים שנאספו, נראה כי יש סיבה לדאגה לבריאותם הנפשית והגופנית של השוהים במתקן הכליאה חולות ולאפשרות לשיקום. ספק אם הקמת מתקן שכזה עומדת בקנה אחד עם אמנות בינלאומיות עליהן חתומה מדינת ישראל.

צילום: Malin Fezehai

צילום: Malin Fezehai

.7

סיכום והמלצות

"קוראים למקום 'מתקן פתוח', אבל אי אפשר לצאת. יש ספירה שלוש פעמים ביום ואסור לפספס ספירה. כדי לצאת צריך לבקש חמש פעמים וגם אז בדרך כלל לא מאשרים. המתקן מחולק לאגפים ומשעה עשר בלילה אסור לנו לעבור ביניהם. יש שומרים ומסביב הרבה מדבר. אין ממש מה לעשות כאן, זה בית כלא".

(מובראק, מבקש מקלט מסודאן, מוחזק בחולות)

על אף השיפור המשמעותי שחל בתנאי הכליאה, בלב הבעיה ניצבת התשתית הרעיונית עליה נבנה "חולות". מדובר במתקן "פתוח", ממנו אנשים חופשיים לכאורה לבוא וללכת כרצונם, אך עדיין חלים עליהם שורה ארוכה של חוקים ומגבלות שמונעים מהם לדאוג לצרכיהם, לנהל את זמנם כרצונם ואת חייהם באופן המתאים להם. המסגרת הזו מאפשרת לרשויות להתנער מאחריות למצבם של המוחזקים בחולות בטענה שהם אינם עצורים, ובה בעת לשלוט בכל תנועותיהם ולנהל את כל אורחות חייהם.

פקחי רשות ההגירה המצויים במתקן מבהירים למוחזקים חזור והבהר שהחוק קובע שעליהם לשהות במתקן חולות עד אשר יבחרו לחזור למדינת מוצאם. ואכן, באם לא יבטל בית המשפט העליון את תיקון מס' 4 לחוק למניעת הסתננות, יתכן שהמוחזקים בחולות אכן יוכלו להשתחרר מהמתקן אך ורק למולדתם. אין ביקורת שיפוטית על ההחזקה בחולות וגם אין עילות שחרור, מצב המביא עוד ועוד מבקשי מקלט להיכנע לתוכנית ה"עזיבה מרצון" לכל מדינה שתוצע להם, ובלבד שלא ייאלצו לבלות את שארית חייהם בכלא.

כבעבר, המלצתנו לעתיד אינה נוגעת לתנאי החיים במתקן, אלא לעצם קיומו. אין דרך להכשיר את כליאתם של מבקשי מקלט במתקן בלב מדבר. ביטולו של התיקון הרביעי לחוק למניעת הסתננות, שחרורם של כל מבקשי המקלט מכלאם ובדיקה פרטנית של בקשות מקלט הם הדרך היחידה לעמוד בהתחייבויות המוסריות שלקחה על עצמה ישראל בחותמה על אמנת האו"ם בדבר מעמדם של פליטים.

HEINRICH BÖLL STIFTUNG ישראל

Published with the generous support of the Heinrich Boll Stiftung Israel